

Наталія Пробийгорова

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНА ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Стаття є оглядом історіографічної й джерелознавчої наукової літератури феномена політичної соціалізації молоді.

Теоретичне дослідження феномена політичної соціалізації молоді вимагає систематичного вивчення його історіографії та джерелознавчих основ. Виявленню теоретичних засад політичної науки з проблеми політичної соціалізації молоді передувало систематичне вивчення й узагальнення відповідної джерельної бази.

Питання про сутність громадянства, відносини між громадянином і владою, спосіб передачі політичною системою цілей і цінностей суспільного розвитку від одного покоління до іншого є предметом наукових дискусій протягом різних періодів розвитку політичної думки. В сучасних умовах, коли відбувається інтенсивний процес політизації суспільного життя, значно зросла об'єктивна необхідність у більш глибокому науковому аналізові конкретних аспектів політики.

На адаптацію молодого покоління в політиці безпосередньо впливають переорієнтація на ринкові відносини в економіці, трансформаційні зміни в політичній системі суспільства. Створення механізмів адекватної політичної соціалізації молоді, здатних забезпечити спадкоємність політичного розвитку та збереження суспільства в ході зміни поколінь, становить також важливе практичне завдання. Для його вирішення необхідно з'ясувати спосіб інтеріоризації індивідом політичних цілей і цінностей та інтеграції їх особистістю. Зміст процесу політичної соціалізації, його інтерпретацій в межах існуючих концепцій в теорії політики також залежить від характеру відносин індивіда й влади в конкретному суспільстві тощо.

Необхідність аналізу механізмів політичної соціалізації молоді зумовлена наступними підставами. Перш за все це потреби соціальної практики, які диктують потребу в формуванні нового політичного типу особи. Актуальність осмислення феномена політичної соціалізації молоді, визначення його сутності та змісту також характеризують даний напрям вивчення. Важливо й осмислення як змісту, так і особливостей політичної соціалізації молоді в процесі політичної модернізації.

У сучасній політологічній літературі, на нашу думку, бракує досліджень з питань гуманізації суспільного життя, яка висуває проблему самовираження людини в політиці; спостерігається й зменшення кількості публікацій, присвячених власне процесу політичної соціалізації молоді. Хоча окремі специфічні аспекти цього напрямку все ж знаходять відображення в зарубіжній і вітчизняній політологічній, філософській та соціологічній літературі.

Вищезазначені обставини й спрямували зусилля пошукувача щодо вивчення витоків, визначення сутності та генезису інституту політичної соціалізації. Виявляється необхідним з'ясування теоретико-методологічної основи проблеми створення діючих механізмів політичної соціалізації молоді в Україні.

Політична соціалізація, з огляду на складність і суперечливість феномена, по-різному трактується в політологічній науці. І хоча вивчення зазначеного поняття та категорії розпочалося загалом у 20-х роках ХХ ст., системний підхід поки що відсутній. Однак думки вчених здебільшого збігаються у розумінні того, що сутність полі-

тичної соціалізації полягає в адаптації людини до певної політичної системи, засвоєння нею політичних норм, цінностей і традицій суспільства.

Перш ніж здійснити короткий аналіз джерел, які розглядають процес політичної соціалізації молоді, відзначимо, що відповідно до чинного законодавства України, термін “молодь” можна охарактеризувати як соціально-демографічну групу, яка визначається на основі сукупності соціальних, юридичних, економічних, демографічних, психологічних, фізіологічних характеристик тощо. В офіційних документах – Декларації “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” від 15 грудня 1992 року і в Законі України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” від 5 лютого 1993 року зазначається, що “Державна молодіжна політика поширюється на громадян України віком від 15 до 28 років, незалежно від походження, соціального й майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять і здійснюється через органи державної виконавчої влади, установи, соціальні інститути та об’єднання молодих громадян”¹.

Відповідні вікові дані наведені і в Законі України “Про молодіжні і дитячі громадські об’єднання” від 1 грудня 1998 р.: “...молодь, молоді громадяни – громадяни України віком від 15 до 28 років”². Згідно з законодавством України, молодими людьми в період з 1992 по 1999 р. вважали громадян віком від 15 до 28 років. У 1999 р. нижня межа була відсунута до 14 років, а у березні 2004 р. верхня межа – до 35 років. Але останнім часом навколо нижньої та верхньої межі молодіжного віку в українській науковій думці точиться багато дискусій, в основі яких лежить міркування про продовження періоду молодості, що залежить від термінів навчання, збільшення віку вступу в трудове життя, досягнення економічної незалежності від батьків, держави тощо. Починаючи з 80-х років ХХ ст. поширюється думка відносно збільшення межі віку з 14 до 35 років.

З приводу особливостей феномена “молодь” є багато різних точок зору, зокрема, якщо мова заходить про вікові рамки молоді. У західній науковій думці поширеним є термін “юність”, на відміну від терміна “молодь”. Так, наприклад, ООН, ЮНЕСКО відносять

до цієї соціальної групи юнаків і дівчат у віці від 17 до 25 років. Соціологи США виділяють період молодості з 12 до 24 років, при цьому розділяють молодь на “юнацтво” (12 – 18 років) і “молодих дорослих” (18 – 24 роки). У 70 – 80-ті роки ХХ ст. в наслідок акселерації, подовження і ускладнення процесу соціалізації вікові рамки молоді істотно розширювалися і нині лежать в таких межах: нижня – між 14 і 16 роками; верхня – між 25 і 30, а в окремих країнах – між 25 і 35 роками. Ряд відомих учених (зокрема, І. Кон, В. Боряз) вважають, що вікові рамки молоді (16 – 30 років), прийняті в 60 – 70-ті роки ХХ ст., вже не відображають реальних соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві, і тому відсовують вікову межу до 35 років.

Так, радянський дослідник Ігор Кон в молодіжному русі виділяє юнацький вік (від 14 – 15 до 18 років), як період між дитинством і дорослістю. Крім того, багато вчених і дослідників займаються проблемою підрозділу молоді за віком і ступенем включеності в соціально-економічні відносини на групи. Варто відзначити, що в даному випадку заслуговує на увагу судження українського дослідника Миколи Федоровича Головатого, який, порівнюючи різні точки зору з зазначеного питання, розрізняє п’ять груп молоді: підліткову – 14 – 15 років; передюнацьку – 16 – 17; ранньоюнацьку – 18 – 20; середньоюнацьку – 21 – 25; старшоюнацьку – 26 – 30 років ³.

Ідея політичної соціалізації виникла за аналогією з поняттям “соціалізація”. Наприкінці ХІХ ст. термін “соціалізація” до наукового обігу ввів американський соціолог Франклін Генрі Гіддінгс з метою визначення процесу “розвитку соціальної природи людини”. Згодом соціалізацію розглядали як процес здобуття новим поколінням знань, норм і установок, які склалися в конкретному суспільстві та відповідають їх соціальним ролям, забезпечують розвиток і стабільність суспільства.

Активного розвитку концепція політичної соціалізації набула в США наприкінці 50-х років ХХ ст. Її поява була викликана кризою традиційних інститутів політичної системи західного суспільства, які вже не могли забезпечити добровільне прийняття новими поколіннями декларованих демократичних цінностей. Криза стала реакцією індивідуальної й масової свідомості на корумпованість

влади, її нездатність задовольняти потреби нових соціальних груп, які з'явилися в постіндустріальному суспільстві. Проявом кризи політичної соціалізації був конфлікт поколінь, який проявився в масових молодіжних виступах проти політичної системи західного суспільства в 60-х роках ХХ ст. Згодом у США відбулися расові заворушення, а в 80-х роках цього ж століття – масові антивоєнні, екологічні та феміністські виступи, що також вплинуло на процеси адаптації до політики.

Перерваність механізму передачі політичних ідеалів і цінностей від покоління до покоління була спричинена появою нових груп інтересів, які ігнорувалися вже існуючими політичними інститутами. До того ж у 60-х роках ХХ ст. західне суспільство вступає в постіндустріальну стадію, що спричиняє концептуальні зміни в освіті, культурі, способі життя, системі цінностей різних прошарків населення. Матеріальний добробут населення промислово розвинених країн вимагав і нематеріальних цінностей. Найголовнішими стали можливість вільної самореалізації особистості, сприятливе середовище існування, гармонія людини та природи, солідарність тощо. Виникли субкультури, які відкидали такі традиційні цінності пануючої культури як особистий успіх, добробут, прагнення до багатства. На основі цих субкультур у США та країнах західної Європи склалися нові суспільні рухи, зокрема, в 60-х роках ХХ ст. виникли такі течії, як хіпі, тедді-бойз, моді, рокери, скінхеди, панки тощо. Наука наштовхувалася на різні аномалії в процесі передачі політичних цілей та цінностей від одного покоління до іншого. На думку вчених, зростання протиріч між поколіннями створювало пряму загрозу стабільності політичних систем західних суспільств. Інститути соціалізації, які традиційно відповідали за входження людини в суспільство, її виховання й контроль за політичною поведінкою, не спрацьовували. Найбільшу увагу дослідників політичної соціалізації привернули молодіжні страйки 60-х років, негритянські та інші расові заворушення 70-х років і масові антивоєнні, екологічні та жіночі рухи 80-х років ХХ ст. Політологи їх сприйняли як пересторогу некерованості суспільством. Дисфункція політичної системи відбивалась на ставленні до політики громадян і навпаки. Офіційна політика з її корумпованістю, цинізмом, лицемірством, жорсткістю не

могла бути духовною опорою для громадян. Вони дедалі втрачали віру в декларовані демократичні цінності, відчували відчуженість від існуючої політичної системи. Таким чином, концепція політичної соціалізації виникла як суспільна потреба.

Це спричинило теоретичні дослідження політичної соціалізації, що й призвело до появи різноманітних наукових шкіл та напрямів як, наприклад, системного аналізу політики, теорії конфлікту, плюралізму та гегемонії тощо. Зокрема, класична теорія американського політолога Девіда Істона трактувала політичну соціалізацію як процес навчання людини спеціальним ролям, які необхідно виконати в сфері політики. На його думку, людство зіткнулося з соціальними кризами, яким може протистояти лише науково-технічний прогрес. Цю теорію підтримали вчені Льюїс Коен і Талкот Парсонс, які акцентували увагу своїх колег – політиків на взаємодії людини з політичною системою та її інститутами.

Крім того, у західній класичній політичній теорії відносини “влада – індивід” визначалися дwoяко, залежно від розуміння природи людини, й на практиці здійснювалися в двох основних напрямках. По-перше, в межах інституційного вивчення політики, де досліджується історія політичних відносин, структура політичної системи, категорії “свобода”, “рівність” та “справедливість”; по-друге, в межах поведінкової теорії, де для політичного прогнозування й вивчення електоральної поведінки широко використовуються дані психології, антропології. На думку вчених, взаємовідносини між людиною і владою можна представити моделями “підкорення” й “інтересу”. Згідно з моделлю “підкорення”, яка пішла від античних мислителів Платона та Аристотеля, а потім була фундаментально представлена європейським середньовічним дослідником Томасом Гоббсом, людина є істотою егоїстичною та властолюбною. Згідно з цією точкою зору, в основі політичної соціалізації лежить модель “підкорення” індивіда владі та засвоєння нею цілей та цінностей, які декларує правлячий режим⁴. Так можна охарактеризувати і окрему людину, і людство в цілому. Найперша характеристика такої людини – це вічне і безмірне бажання мати все більше і більше влади, бажання, яке закінчується лише зі смертю. Ідея підкорення особистості владою у трактуванні Томаса Гоббса пізніше була підтримана

елітаристами, які наполягали на необхідності компетентності влади меншості над більшістю, що є природною умовою функціонування суспільства.

Ідею підкорення розвивали й прибічники демократичної, егалітаристської традиції. Так, Жан-Жак Руссо вважав, що в суспільстві окремі індивіди змушені відмовитися, передати в загальне надбання, поставити під вище керівництво загальної волі свою особистість⁵. До такої ж думки схиляються американські дослідники Девід Істон, Гебріел Алмонд, Карл Дойч та інші. Ідея про необхідність підкорення особистості державі не змінилася, але мотивується потребами управління. Дослідники розглядали політичну соціалізацію як процес впливу політичної системи на індивіда з метою створення у нього політичних установок на систему. Дане розуміння походить від визначення особи як елемента, який не є метою політики, а лише засобом підтримки системної рівноваги⁶.

У межах цієї версії політичної соціалізації важливою є теорія “політичної підтримки” Девіда Істона, яка спричинила значний вплив на розвиток усієї концепції та претендує на універсальність, тобто практичне використання цієї моделі у всіх західних країнах.

Її слід розглядати з погляду здатності політичної системи підтримувати стабільність та динамічну рівновагу шляхом взаємообміну з оточуючим середовищем. Взаємодія політичної системи з навколишнім середовищем відбувається через механізм “вхід – вихід”⁷.

У праці “Діти в політичній системі...” Д. Істон виходив із того, що первинна соціалізація є визначальною в створенні позитивної установки. За аналогією з З. Фрейдом він вважав, що “базові дитячі почуття складніше витіснити та змінити, ніж ті, що були здобуті пізніше в житті”⁸.

Модель “інтересу” відбиває іншу точку зору на проблему взаємовідносин влади та індивіда. Згідно з цією моделлю потреби та інтереси особи ставляться вище за інтереси держави. Її розробили представники англійського демократичного лібералізму Адам Сміт, Герберт Спенсер та інші вчені, які розглядали людину як істоту раціональну, що керується в своїх діях інтересом. Прагнення до реалізації власних інтересів змушує індивідів усвідомлювати набуття

від задоволення власних потреб. Інтерес виступає як такий психологічний механізм, який об'єднує і роз'єднує людей. А людина при цьому робить лише те, що вона хоче і що в неї викликає інтерес. Відомі дві інтерпретації моделі інтересу:

- “концепція розсудливих інтересів”, у якій уряд і держава (чи будь-яка організована влада) – джерело нерівності і пригнічення особистості. З цього постулату можна зробити висновок на користь суспільства проти держави;

- “концепція конкурентних інтересів”. У ній основний акцент робиться на ідеї порядку, яка є наслідком взаємодії окремих особистостей, а точніше, їх конкуренції. Значний вплив на неї мали погляди А. Сміта, який вважав, що кожна законслухняна людина має повне право реалізувати свої інтереси за власним бажанням і конкурувати з іншими людьми⁹.

Модель “інтересу” широко представлена в сучасних політичних теоріях. Основна ідея цієї моделі не зазнала суттєвих змін. Головним об'єктом політичного врегулювання є, на думку прихильників цієї теорії, інтереси людини. Їм приділено значну увагу в роботах А.Сміта. Саме вони є рушійною силою політичного процесу, роблять особистість активною фігурою, суб'єктом управління політикою. Людина тут виступає основною цінністю політики. Для політичного мислення прибічників моделі “інтересу” характерні дві пари протиріч, у рамках яких ведуться дискусії щодо людини та політики. Перша – “індивід-суспільство”, в якій індивід виступає в ролі активної сторони. Друга – “суспільство-держава”, яка трактує громадянське суспільство як просту суму індивідів, інтересам, цінностям і цілям яких завжди протистоїть держава. Дані постулати моделі “інтересу” по-різному описуються в конкретних політичних теоріях. Модель “інтересу” відображає в розвитку реального політичного процесу на Заході тенденцію активізації індивідуальної участі.

На думку Гебріела Алмонда, політична культура людини змінюється шляхом засвоєння індивідом нових цінностей, а соціалізація, власне, й представляє шляхи формування політичних цінностей. Більшість молоді набуває початкових знань та навичок в дитинстві, надалі вона змінюється впродовж усього життя¹⁰.

Зазначені ідеї покладено в основу сучасної концепції політичної соціалізації, в якій превалюють дві версії і які відповідають двом класичним підходам у визначенні ролі особи в політиці, – інституціональному та біхевіористському.

Інституціональний напрям у політиці бере початок з класичної буржуазної політичної теорії. Дотепер його можна простежити в сучасних роботах з проблем людини в політиці, в яких велика увага приділяється моральним і ціннісним аспектам політики в співвідношенні з природою людини. Ідеї політичної теорії Томаса Гоббса, Жан-Жака Руссо, Едмунда Берка, Адама Сміта, Герберта Спенсера, Алексіса де Токвілля та ін. не тільки впливали на формування сучасного політичного мислення, але й безпосередньо на розвиток політичної теорії.

Згідно з іншим підходом, соціалізація розглядається в традиціях біхевіоризму, тобто як соціальне навчання. Представниками зазначеного підходу є американські політологи Чарлз Меріам, Гарольд Дуайт Лассвел. Соціалізація описується в поняттях поведінки та інтерпретується як процес постійної модифікації людської поведінки за допомогою заохочень та покарань. Політична соціалізація є виключно процесом розвитку, завдяки якому люди здобувають політичні орієнтації та зразки поведінки. Вона тотожна процесу розвитку, який триває в часі. І саме звернення до розвитку орієнтацій, головним чином, відрізняє вивчення соціалізації від послідовних установок або опитувань громадської думки.

Відповідно по-різному визначається й сутність самої політичної соціалізації. Ці парадигми сучасної політичної науки відзначаються різними підходами до характеру і форм побудови державних структур.

Якщо традиційна парадигма базується на формальній (конституційній або державній) структурі, то біхевіоріальна припускає формальні й неформальні (групові) структури і функції, а постбіхевіоріальний напрям орієнтується на класові, групові відносини і конфлікти. Прихильники системного аналізу почали одними з перших застосовувати біхевіористський метод у політиці. В їх розвитку особливо наочно простежується процес проникнення в політичну науку особистісного, поведінкового підходу.

Отже, такими виглядають у сучасній західній політичній науці інституціональний і біхевіористський підходи до процесу політичної соціалізації. Обидва вони сприяли розробці практичних політичних рішень як правлячих партій і урядових установ, так і політичних стратегій опозиційних партій і організацій. Партії і організації, рухи і угруповування (від лівих до правих) виявили свою зацікавленість у розробках концепцій політичної соціалізації. Їх інтерес до особистості, до людини в політиці не був випадковим, адже він зростав як у повсякденній політичній діяльності, так і в теорії. Тож після Другої світової війни біхевіоризм став, по суті, головним методологічним напрямом в американській політичній науці та і в усьому західному світі, йому поступалися традиційний, формально-юридичний (інституціональний) та інші відомі підходи.

Досліджуючи феномен політичної соціалізації, учені виявили, що на зміну попередньому підходу прийшла інша дослідницька схема, заснована на теорії конфлікту (німецький соціолог М.Вебер, італійський соціолог І. Моска), теорії плюралізму (американські політологи Р. Дал, Н. Полсбі) та теорії гегемонії (представники американської теорії політики Р. Мілібенд, Р. Даусон, К. Превітт). Теорія конфлікту бере початок у працях М. Вебера і Г. Моски і представлена працями про статусну практику груп (Ф. Паркін), про політичну владу (Г. Екстейн), про престиж як джерело конфлікту (У. Гуд) і про нерівний інституціональний обмін (П. Блау). Ці автори визначають, що суспільство розділене на конфліктуючі статусні групи, які ведуть боротьбу за престиж, владу, авторитет, роботу, багатство, а політична соціалізація – процес привнесення лояльності в групу. Теорія плюралізму спирається на традиції Ж.-Ж. Руссо, Дж.С. Мілля. Основними її представниками є американські політологи Р. Дал, Ф. Конверс, В. Харт.

Головними в цій моделі політики є групи, які об'єднані одним інтересом, а політична соціалізація, відповідно до зазначеної теорії, – процес створення такого суспільства, умовою якого є кількість партій, груп, організацій.

У результаті формується молода людина, яка входить у політику з розвинутими уявленнями про свою участь, із орієнтаціями, які визначають її безпосередній політичний вибір.

Модифікація уявлення багатьох дослідників про політичну соціалізацію відбувається в 70 – 80-х роках ХХ ст. завдяки теорії гегемонії. Виходячи з неї, існує безпосередній зв'язок між політичними і економічними цінностями, процесами. Прихильники цієї теорії звернули увагу на маніпулятивний характер управління соціалізацією в суспільстві з боку класу-гегемону, особливо через засоби масової інформації.

Потрібно зазначити, що реальні процеси соціалізації не завжди підвладні цілеспрямованим зусиллям правлячих кіл, тому що в свідомість людей проникають не тільки бажані для пануючої ідеології погляди, але й відмінні від них прогресивні ідеї. Прибічники зазначеної версії виводять сутність політичної соціалізації із взаємодії влади та індивіда. Останній не є пасивним об'єктом впливу політичної системи, його активність усвідомлена і зумовлена власними інтересами.

Розглядаючи різні концепції політичної соціалізації західної політичної науки, варто звернути увагу на той факт, що її розуміння різними дослідниками більшою чи меншою мірою розглядалося однібічно, у напрямку від середовища до пасивного індивіда. Для одних політичних сил людина, її права і свободи, або гуманістичний зміст політики, були лише фразою маскуючого бажання маніпулювати не тільки масами, але й кожним окремим індивідом. Паралельно набирала розвитку й інша гуманістична лінія, яка висуває ідеали широкої участі, залучення пересічних громадян до політики.

У Радянському Союзі до середини 80-х рр. ХХ ст. провідним спостерігався класовий підхід у дослідженні політичної соціалізації молоді, що значно звужувало можливості вільного наукового пошуку. Але незважаючи на це, такі вчені радянської доби як В. Андрєєв, А. Андрієнко, С. Іконніков, В. Лісовський та інші зробили певний внесок у розробку проблем політичної соціалізації молоді. Розроблена ними модель дозволяла реалізувати контроль над усіма чинниками політичної соціалізації. Цей процес діяв як єдиний механізм політичного виховання, навчання і науки. Незважаючи на ідеологічне спрямування здійснюваних тоді досліджень, у працях зазначених науковців знаходимо цінний аналіз емпіричної соціологічної інформації.

Особливо проблема людини в політиці актуалізується на початку ХХІ століття. З'являється інтерес до людського чинника, розуміння того, що людина виходить на політичний рівень не як стихійний результат життя, а як активний учасник політичного процесу.

Власне, спроби осмислити проблеми політичної соціалізації здійснювалися небагатьма дослідниками. Серед них можна відокремити роботи російського політолога Олени Шестопап, в яких вона розглядає проблеми політичної соціалізації сучасного суспільства, вказуючи на розвиток різних моделей соціалізації¹¹. Погоджуючись з авторами, що в національному характері дійсно закріплені стійкі психологічні риси конкретної етнічної групи, вважаємо, що не варто розглядати їх як несвідоме передання від покоління до покоління.

Під час дослідження питання політичної соціалізації молоді привертає увагу аспект, пов'язаний зі специфікою конкретної політичної системи. Сучасний стан українського суспільства актуалізує систему поширення політичних знань, а саме суспільство зацікавлене в цивілізаційній соціалізації молодого громадянина, в формуванні у нього високої політичної свідомості та культури, що сприяє активній життєвій позиції, обмежує прояви екстремізму і радикалізму.

Проблеми політичної культури молоді в сучасному українському суспільстві стали предметом дослідження Миколи Головатого, Валерія Бебика, Євгена Головахи, Віталія Курила, Наталії Паніної, Сергія Говорухи, Сергія Савченка, Олени Шестопап та інших. У них виявляються життєві перспективи й професійне самовизначення різних соціально-демографічних категорій молоді.

Серед вітчизняних концепцій заслуговує також на увагу запропонована українськими вченими (Н. Гедікова, В. Москаленко, А. Афанов, В. Гура, О. Остапенко, О. Вашутін, В. Пашенко, А. Лясота, В. Затонський, О. Козлова, Л. Преснякова, О. Гриценко, С. Сергейчик) проблема відчуження людини. На їхню думку, зростає соціально-політична роль особи. Політична соціалізація молоді залежить від діяльності суб'єктів на всіх рівнях формування цілісної особистості, яка потрапляє до центру політичної активності. Тому багато уваги приділяється питанням політичної орієнтації молоді, політичній свідомості, формуванню молодіжної політики держави.

На думку українського вченого Валерія Бебика, питання політичної соціалізації молоді – це теоретична та практична проблема, що пов'язана з виконанням завдань демократизації суспільства, в яких на першому місці стоїть аспект особистісного фактора¹². А особливістю політичної свідомості сучасної молоді, з погляду Марини Остапенко є поліцентризм політичних орієнтацій, відсутність чітко визначених політичних орієнтацій¹³.

На думку автора, процес політичної соціалізації молоді сьогодні відбувається під впливом зростання суспільної потреби в розвитку політичної свідомості особи. Виникла необхідність ліквідації перерваності між метою й умовами реалізації знань політичної освіти, розвитку спадкоємності в політичному досвіді. В процесі соціалізації суспільний досвід перетворюється на власний, набуває необхідних соціальних, політичних навичок. Політична соціалізація – це своєрідне введення людини в політичне середовище, залучення її до системи сформованих у суспільстві політичних орієнтацій, традицій, навичок, передача їй та засвоєння нею існуючих політичних відносин, процесів, явищ, включення її в систему політичних зв'язків шляхом розвитку її політичної активності та наділення її якостями, що необхідні для нормального функціонування суспільства¹⁴. Політична соціалізація молоді є сукупністю процесів становлення політичної поведінки особистості та виявів її політичної активності. Особистість формується на основі взаємодії з навколишнім світом, що впливає на неї.

Останнім часом дещо пожвавилася дослідницька робота щодо молодіжного руху. Опубліковано цілу низку робіт із питань розвитку, інституціалізації молодіжного руху, піднесення його на регіональному рівні. На особливу увагу заслуговують праці Миколи Головатого, Володимира Барабаша, Євгена Головахи та інших. Українські дослідники дійшли висновків, що в останній час у державі сталися певні позитивні зміни в громадській активності молоді. Перш за все збільшилася кількість молодих людей, які намагаються бути у курсі справ політичних подій. Якщо у 1995 році лише 1% опитаних позитивно відповіли, що цікавляться і беруть активну участь у політичному житті, то у 2004 році вже 8% молоді відповіли, що постійно стежать за політикою. Зросла громадська, електоральна

активність молоді. Наприклад, у президентських виборах 1994 року взяли участь лише 25% молодих людей, а в парламентських виборах 2002 року взяли участь уже близько 60%, у президентських виборах 2005 року – понад 70%¹⁵. Крім того, створено систему державних органів, які опікуються вирішенням проблем молоді, в тому числі й молодіжного руху.

Сучасний етап зростання політичної активності молоді й політизації всього українського суспільства пов'язаний з кампанією виборів Президента України 2004 року. Перебіг і напруженість виборчої кампанії не могли не відбитися на свідомості й політичній активності молоді в цілому. В періоди активізації суспільно-політичного життя політика є головним механізмом соціалізації студентської молоді.

Емпіричні дані, отримані різними дослідниками, а також результати наших власних спостережень свідчать про те, що політичні орієнтації, сформовані в студентські роки, багато в чому визначають політичну поведінку й мислення особистості на наступних соціалізаційних етапах.

У цілому ж, більшість учених збігаються в думці про те, що відсутність властивостей, придбаних людиною в процесі політичної соціалізації, не дає їй можливості адаптуватися в політичній сфері суспільства. Однаковою є думка вчених про те, що важливими функціями політичної соціалізації є досягнення особистістю навичок орієнтуватися в політичному просторі та виконувати в ньому деякі властиві функції.

Оцінюючи суму знань, накопичених під час вивчення процесу політичної соціалізації молоді, також відзначимо, що незважаючи на те, що багато робіт відбивають уявлення й дух свого часу, в них міститься чимало важливих загальнотеоретичних положень, які зберігають своє значення дотепер.

Політичні перетворення в Україні, що символізуються “помаранчевою революцією” листопада–грудня 2004 року, є найбільш значним і масштабним свідченням нового етапу в процесі становлення і розвитку громадянського суспільства в Україні. Ще одним кроком до підвищення політичної активності молоді є впровадження пропорційної виборчої системи. Спираючись на закономірності,

які сформулював у середині ХХ століття Моріс Дюверже, можна зробити припущення, що пропорційна виборча система дасть змогу Україні прийти до стабільності міжпартійного змагання, укоріненості партій у суспільстві. Це в свою чергу збільшить довіру молодого покоління до партій і зменшить електоральну мінливість.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що розробка концепції політичної соціалізації здійснювалася різними школами і напрямами політичної науки. В наш час розробляється нова концепція політичної соціалізації. Під впливом важливих дискусій різних політологічних шкіл, напрямів політологічної науки ставлення до людини як до елементу політичної системи поступово почало змінюватися. Політична соціалізація стала розглядатися як двосторонній процес, коли з одного боку – соціально-політичне середовище впливає на індивіда, а з іншого – формується така політична індивідуальність, яка має вільний вибір і відповідальність за прийняті рішення. Політична соціалізація повинна виступати необхідним і важливим компонентом будь-якої державності. Вона повинна забезпечити функціонування політичної системи при зміні поколінь в політиці і сприяти становленню громадянина, який вмє сам приймати рішення у багатьох важливих питаннях. Навчаючи громадян і пояснюючи їм зміст законів і правил, система водночас забезпечує своє існування. Без спільної взаємодії громадян і держави неможливо уявити нормальне функціонування політичної системи, владних структур, у яких процес соціалізації забезпечує підтримку і відтворення соціальної і політичної сфери. Це взаємозворотний процес між особою і суспільством, що надає легітимності і виправдання існуючій політичній системі і владі в країні.

У сучасних умовах в Україні процес політичної соціалізації молоді поживався, але потребує значного розвитку. При цьому слід враховувати досвід країн з розвинутою демократією, а також специфіку громадсько-політичного життя власної країни.

Становлення демократичної системи політичної соціалізації молоді в сучасній Україні вимагає розвитку відповідної концепції її формування. Питання про те, якими мають бути громадяни, відносини між людиною і владою, як політична система передає свої цінності і цілі від одного покоління до другого, обговорювалися протя-

гом різних періодів розвитку політичної думки. Але в сучасних умовах, коли відбувається інтенсивний процес політизації суспільного життя, значно зросла об'єктивна необхідність в більш глибокому науковому аналізі всіх аспектів політики. Інколи в науці використовуються поняття “політична людина”. Цим терміном визначається причетність людини до проблем саме політичного життя, політичних процесів і явищ, відокремлюючись від характеристики її діяльності в інших сферах суспільного життя. І лише в останні десятиріччя виник спеціальний напрям у політичній теорії, який виокремив проблематику політичної соціалізації в самостійну галузь дослідження. Процес політичної соціалізації молоді має історичний характер, що визначається специфікою цивілізаційного розвитку, розміщенням соціальних і політичних сил, особливостями політичної системи.

Разом з тим ступінь дослідження процесу політичної соціалізації молоді ще є недостатнім і потребує подальшого аналізу. Зокрема, мало враховуються умови становлення системи політичної соціалізації, проблеми функціонування її агентів та основні тенденції цього процесу.

Вищезазначене зумовило необхідність дослідження та здійснення аналізу сутності й змісту політичної соціалізації молоді, визначення її особливостей у сучасній Україні.

---

¹ Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” від 5 лютого 1993 р. //Діти, молодь і закон: Зб. – К., 1994. – Ч.1.

² Закон України “Про молодіжні і дитячі громадські об'єднання” від 1 грудня 1998 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 51. (1870). – С.1–3.

³ Головатий Н.Ф. Социология молодежи: Курс лекций. – К.: МАУП, 2002. – 224с.

⁴ Гоббс Т. Сочинения: В 2-х т. – М.: Мысль, 1998. – С. 64.

⁵ Руссо Ж.-Ж. Трактаты. – М.: Мысль. – 1969. – С.161.

⁶ Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. – 1992. – № 2. – С. 122 – 134.

⁷ Истон Д. Новая революция в политической науке // Социально-политический журнал. – 1993. – № 8. – С. 115 – 128.

⁸ Истон Д., Деннис Дж. Дети в политической системе: Основа политической законности // Вестн. Моск. ун – та. – Серия 18. Социология и Политология. – 2001. – № 3. – С. 76-97.

⁹ Шестопап Е.Б. Политическая психология: Учебник для вузов / Е.Б. Шестопап. – М.: ИНФРА. – М, 2002. – 448 с.

¹⁰ Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учебное пособие./ Под ред. М.В. Ильина, А.Ю. Мельвиля.-М.: Аспект Пресс, 2002.– С. 5.

¹¹ Шестопап Е.Б. Восприятие образов власти: политико-психологический анализ // Полис. – 1995. – № 4. – С. 56 – 68.

¹² Бебик В.М. Політична культура сучасної молоді /В.М. Бебик, М.Ф. Головатий, В.А. Ребкало – К.: А.Л.Д., 1996. – С. 41–65.

¹³ Остапенко М. Політична соціалізація студентської молоді в Україні // Нова політика.–1999.–№6.– С.61–63.

¹⁴ Політологія: Навчальний посібник /За ред. проф. Щедрової Г.П. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – С.143.

¹⁵За даними Інтернет ресурсу: 2005 www.ipo.org.ua.